

KONINGSSTEEN, VOORBEELD VAN NATUURONTWIKKELING

Wouter Helmer, Stichting Ark, Postbus 3575, 6017 ZH Thorn

Natuurontwikkeling lijkt steeds meer een toverwoord: een oplossing voor uiteenlopende ruimtelijke problemen, een nieuw begrip waar ook de toekomst van het Limburgse Maasdal van af lijkt te hangen.

Ondertussen glijdt de inhoud van het woord af naar een bedenkelijk niveau. Ontgronders en overheden verpakken hun plannen in een nieuw jasje en ook veel natuurbeschermers gaan door op de oude weg, maar noemen het nu natuurontwikkeling. Eén van de belangrijkste redenen voor de Stichting Ark om het natuurpark Koningssteen op te zetten, was om kwaliteit te geven aan het begrip natuurontwikkeling en dan vooral gericht op de specifieke mogelijkheden in de Limburgse Maasvallei.

Natuurontwikkeling is in onze ogen het creëren van een uitgangssituatie, waarin de voor een gebied kenmerkende natuurlijke processen de ruimte krijgen om met een minimum aan menselijk ingrijpen een zo compleet mogelijk ecosysteem te vormen. Kenmerkende processen in het Limburgse Maasdal zijn de dynamiek van de rivier zelf, de invloed van het toestromende kwelwater en natuurlijke begrazing op een gevarieerde bodem, die plaatselijk zeer rijk is aan grind.

TOEKOMST VOOR EEN GRINDRIVIER

Het rapport 'Toekomst voor een grindrivier' (STROMING, 1991) geeft de wegen aan waarlangs een meer natuurlijk Maasdal reeds op korte termijn (10-20 jaar) verwezenlijkt kan worden.

Het gebied tussen Eijsden en Kessel kan zich ontplooiën tot een, zelfs voor Europese begrippen, uniek rivierenlandschap, met natuurwaarden die karakteristiek zijn voor een vrij afstromende grindrivier. De ongestuwde Grensmaas kan een rivier worden met meerdere geulen, zand- en grindbanken en met ruimte voor oobossen. De Maasplassen rond Roermond kunnen zich ontwikkelen tot een gevarieerd merengebied met bossen en moerassen rond heldere, met kwelwater gevulde plassen.

In het Limburgse Maasdal kan natuurontwikkeling gecombineerd worden met nieuwe vormen van grindwinning, gericht op verbreding van de stroomgeul en het beter benutten van schoon kwelwater. Er komt meer ruimte voor natuur beschikbaar, wanneer de noodzakelijke productiebeperkingen in de landbouw vertaald worden in een kleiner, maar efficiënter gebruikt landbouwoppervlak. Meer ruimte voor natuur ontstaat ook door een betere recreatieve zoning van de Maasplassen.

VOORBEELDTERREIN

'Toekomst voor een grindrivier' bevat een aantal nieuwe ideeën en hypothesen omtrent het natuurlijk systeem van het Maasdal. Referentiebeelden waren nauwelijks voorhanden of alleen ver weg te vinden, zoals langs de rivier de Allier in Frankrijk.

Dit schreeuwend tekort aan praktijkvoorbeelden was voor de Stichting Ark aanleiding om dicht bij huis een aantal voorbeeldterreinen voor natuurontwikkeling in te richten. Langs de Maas zijn dat er inmiddels vijf, waarvan Koningssteen bij Thorn het meest bekend is.



FIGUUR 1. Begrazing en overstrooming zijn twee belangrijke natuurlijke processen in het rivierengebied (foto: F. Schepers).

Koningssteen ligt in het Maasplassengebied en is als zodanig een voorbeeld van hoe natuur en recreatie in het plassenengebied kunnen samengaan. Tegelijkertijd kunnen de bezoekers van Koningssteen kennis maken met een aantal natuurlijke processen, die typisch zijn voor het rivierenlandschap, zoals natuurlijke begrazing en ooibosontwikkeling. In die zin draagt Koningssteen ook bij aan de beeldvorming over de toekomst van het hele Maasdal als een meer natuurlijk rivierenlandschap.

VOEDSELRIJK NEDERLAND

Zoals gezegd is er in het rivierengebied een enorm tekort aan voorbeeldterreinen voor natuurontwikkeling. Dat is niet toevallig. Door zijn enorme voedselrijkdom was het rivierengebied van alle landschappen het eerst in cultuur gebracht. Toen dan ook de eerste natuurbeschermers op het vaderlandse toneel verschenen was het ooibos al eeuwenlang gekapt, waren de rivieren aan banden gelegd en graasde er alleen nog maar huisvee. Geen wonder dat de Nederlandse natuurbescherming zich van oudsher meer met de voedselarme kant van de natuur heeft bezig gehouden. Want daarvan waren nog wel enige relictten bewaard.

Het 'vergeten' rivierengebied krijgt eigenlijk pas sinds enkele jaren weer de aandacht die het verdient. Natuurbeschermers hielden zich al bezig met knotwilgen, rietlanden, dijkgraslanden en andere cultuurwaarden, maar daarnaast groeit nu ook de waardering voor de oorspronkelijke natuur van het rivierengebied: de terugkeer van het ooibos, zoals die zich aandient in oude kleiputten en op sommige rivieroeveren.

Pas met het verschijnen van het Plan Ooievaar (DE BRUIN *et al.*, 1987) werden de natuurlijke potenties van het rivierengebied in hun volle omvang duidelijk.

HERKANSING MAASPlassen

Wat gold voor de rest van Nederland, gold ook voor het Limburgse Maasdal. De desolate aanblik die de Maasplassen nu bieden is deels terug te voeren op het ontbreken van een visie op het natuurlijk systeem van een grindrivier als de Maas en het niet onderkennen van de potenties voor nieuwe natuur. De natuur- en milieubeweging had geen reë-

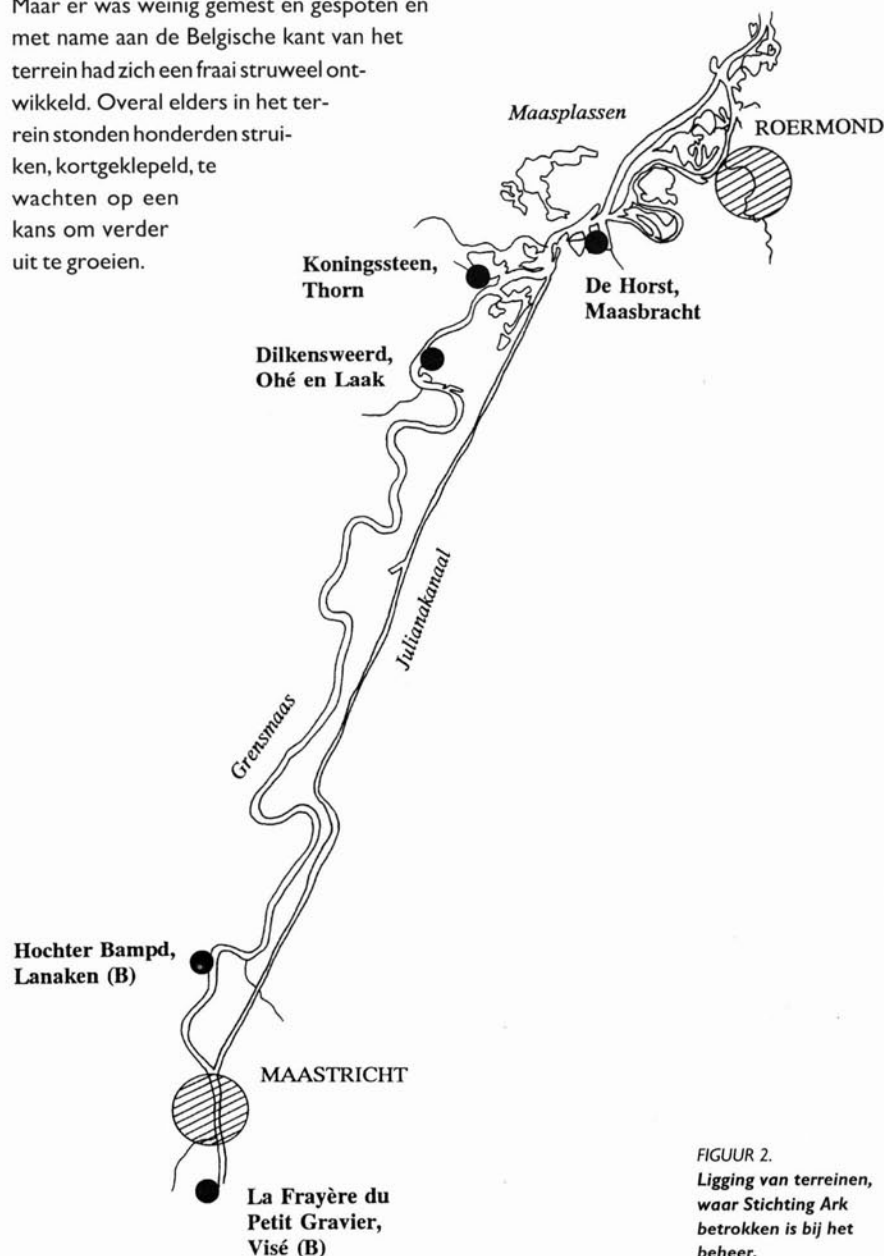
le grindwinnings-alternatieven voorhanden en ook de herinrichting van de plassen leidde door gebrek aan visie tot een landschappelijk onsamenhangend geheel. Het resultaat is in veel gevallen een 'compromissenlandschap' waarin een kleinschalige verweving van recreatie, landbouw en als stadsplantsoen ingerichte natuurgebieden de ontwikkelingsmogelijkheden van ieder van deze functies in de weg staat.

Voor de als natuurgebied opgeleverde terreinen kon geen goed beheer worden gevonden. Koningssteen, één van die natuurterreinen, werd zolang maar aan een boer uitgegeven. Totdat Stichting Ark in 1989 het beheer van Koningssteen overnam, graasden er teveel koeien in het terrein en werden struiken en bosranden geklept.

Maar er was weinig gemest en gespoten en met name aan de Belgische kant van het terrein had zich een fraai struweel ontwikkeld. Overal elders in het terrein stonden honderden struiken, kortgekapt, te wachten op een kans om verder uit te groeien.

Daarom was Koningssteen toch het ideale terrein om er een voorbeeldproject voor natuurontwikkeling te starten.

Binnen enkele jaren kon hier een aantrekkelijk landschap ontstaan voor zowel planten en dieren als voor de natuurminnende recreant. Niet door dure inrichtings- en beheersmaatregelen, maar door ruimte te scheppen voor spontane natuurprocessen. Koningssteen is daarmee een voorbeeld geworden voor andere delen van de Maasplassen, die nog ingericht moeten worden of waar het beheersregime kan worden gewijzigd ten faveure van de natuur. Ook zijn de ervaringen op Koningssteen bruikbaar voor het vervolg van de grindwinning in Limburg als motor voor natuurontwikkeling.



FIGUUR 2.
Ligging van terreinen,
waar Stichting Ark
betrokken is bij het
beheer.

NATUURLIJKE BEGRAZING

Belangrijk op Koningssteen is dat we hier voor het eerst ervaring opdoen met natuurlijke begrazing op de voedselrijke gronden langs de Maas (figuur 1).

Gekozen is voor extensieve jaarrond-begrazing met paarden en runderen, die aan natuurlijke omstandigheden zijn aangepast. De dieren leven in kuddeverband en worden ook 's winters niet bijgevoerd. Het hoe en waarom van deze keuzes komt elders in dit nummer aan de orde.

Begrazing op zich staat in feite nauwelijks ter discussie. Grote grazers hebben altijd deel uitgemaakt van het natuurlijk rivierengebied. De dichtheid is uiteraard wel een punt van discussie. De dichtheid, die wij proefondervindelijk hebben gekozen is voor het rivierengebied I dier per 3-4 ha. Bij die dichtheid kunnen de dieren het hele jaar door rondkomen zonder bijvoeding. Bovendien lijkt bij die dichtheid ook een maximale differentiatie in de vegetatiestructuur op te treden (STICHTING ARK, 1992).

Behalve dat we op Koningssteen de invloed van begrazing op flora en fauna volgen, is ook de relatie tussen grazers en publiek van groot belang, met het oog op het hele Maasplassengebied, als toekomstig natuur-recreatiegebied.

VRIJE TOEGANG

De komende decennia zal recreatie de drijvende economische kracht in het Maasplassengebied blijven. Die recreatie is gebaat bij een gedifferentieerd en aantrekkelijk rivierenlandschap. Naast plassen waar intensief gevaren en gesurfd wordt, moeten er ook plassen worden ingericht voor natuurvriendelijke recreatievormen.

Er is zowel behoefte aan open, kale plassen, geschikt voor de zeilliefhebbers, als aan bosrijke meren voor vissers en natuurkampeersers.

Er liggen genoeg plassen in Midden-Limburg om er ook een aantal af te sluiten voor de watersport en er rustgebieden voor vogels te creëren, eventueel voorzien van observatieposten.

Van een dergelijke differentiatie is op dit moment eigenlijk nog geen sprake. Er is weinig begroeiing rond de plassen, oevers zijn fantasieloos ingericht en de verschillende recreatievormen zitten elkaar op vrijwel iedere plas in de weg.

Koningssteen vervult ook in die zin een duidelijke voorbeeldfunctie. Met zijn afgesloten watertjes, zijn groene oevers, de bloemenweiden en vrije toegankelijkheid tussen 'wilde' paarden en runderen geeft het een extra dimensie aan de Maasplassen als recreatiegebied. Dit vormt ook de basis van de samenwerking tussen recreatie-onderneming Aqua Terra als eigenaar van het gebied en de Stichting Ark als natuurbeheerder.

In het klein is op Koningssteen al goed te zien waartoe een goede zonering van recreatie en natuur in het totale Maasplassengebied kan leiden.

NAVOLGING

De uitstraling van Koningssteen als vernieuwend project waar natuurontwikkeling en -beleving op een originele wijze samengaan, heeft er inmiddels al toe geleid dat een aantal andere plaatsen het Thornse voorbeeld volgen.

Soortgelijke projecten, waarbij ook de Stichting Ark betrokken is, zijn: Meinerswijk bij Arnhem, de Millingerwaard in de Ooijpolder en de Ewijkse Plaat bij Nijmegen, de Steenwaard bij Elten en in Limburg: La Frayère du Petit Gravier en Hochter Bampd bij Maastricht, Dilkenswaard bij Ohé en Laak en de Horst bij Maasbracht (figuur 2).

Dat we als Stichting Ark de nabijheid van grote steden als Arnhem, Roermond en Maastricht opzoeken, is niet toevallig.

Om een breed maatschappelijk draagvlak voor de ontwikkeling van nieuwe natuurgebieden te creëren is het van belang dat grote aantallen mensen kennis leren maken met die nieuwe natuur.

Stichting Ark heeft niet de ambitie om de voorbeeldterreinen tot in lengte der dagen te beheren. Is eenmaal voldoende kennis opgedaan met betrekking tot de nieuwe ideeën over natuurontwikkeling en natuurbeleving dan wordt het beheer overgedragen aan een andere natuurbeschermingsorganisatie.

NEDERLANDS - BELGISCHE SAMENWERKING

Ondertussen wordt op praktisch niveau gelogenstraft, wat ambtenaren en politici van tevoren als een groot probleem beschouwden: de samenwerking met België, zowel met Walen als Vlamingen, blijkt op Koningssteen

(Kinrooi), maar ook op La Frayère du Petit Gravier (Visé) en in de Hochter Bampd (Lanaken) bij Maastricht goed te verlopen.

Met de gemeenschappelijke ervaringen, die in deze grensoverschrijdende natuurgebieden opgedaan worden, kan de basis worden gelegd voor een gezamenlijke uitwerking van de ontwikkelingsvisie voor de Grensmaas als natuurlijke grindrivier.

SUMMARY

KONINGSSTEEN - A MODEL OF NATURE DEVELOPMENT

Since 1989, Koningssteen is being managed as a model area for nature development in the gravel-pit region along the river Meuse in Limburg. Research is being done into the relation between natural grazing and the development of floodplain forests and other vegetations of nutrient-rich river valleys.

Studying the consequences of free public access, even outside established roads and paths, is important for the further recreational zoning of the lake area along the Meuse. The first results show that high quality development and public enjoyment of nature can be achieved at Koningssteen at low cost.

Koningssteen is the first area in which the cooperation between the Dutch and Belgian authorities and conservationist organisations is being put into practice. This is of great importance for the implementation of plans for the future development of the entire 'Grensmaas' valley as a nature reserve.

LITERATUUR

- BRUIN, D. DE, D. HAMHUIS, L. VAN NIEUWENHUIJZE, W. OVERMARS, D. SIJMONS & F. VERA, 1987. Ooievaar: de toekomst van het rivierengebied. 128 pp. Gelderse Milieufederatie, Arnhem.
- STICHTING ARK, 1992. Jaarverslag Koningssteen 1991.
- STROMING, 1991. Toekomst voor een grindrivier. Studie in opdracht van de Provincie Limburg.